

Кобеля-Звір М. Я.

кандидат економічних наук,

*доцент кафедри підприємництва, торгівлі та логістики
Львівського торговельно-економічного університету*

Kobelya-Zvir Maryana

Candidate of Economic Sciences,

*Senior Lecturer at the Department of Entrepreneurship, Trade and Logistics
Lviv University of Trade and Economics*

ГРАНТОВІ ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЖІНОЧОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Анотація. У статті розглянуто грантові інструменти міжнародних та національних фондів та програм в Україні для розвитку жіночого підприємництва. Окреслено основні можливості грантової підтримки програм USAID «Конкурентоспроможна економіка України», «єРобота», TalentA-2023, Українського жіночого фонду, Prix de la Femme d’Affaire, Естонської ради у справах біженців, ГО «Платформа розвитку «СМР». Продемонстровано, що грантова допомога для жіночого бізнесу можлива як у грошовій, так і в натуральній формі, як від міжнародних, так і від національних фондів, як від уряду, так і від громадських організацій, як пряма, так і опосередкована. Розглянуто перспективи залучення фінансової та нефінансової підтримки для зміцнення жіночого бізнесу, оновлення матеріально-технічної бази, а саме: придбання меблів, обладнання та транспортних засобів для комерційного використання, ліцензійного програмного забезпечення, сировини, матеріалів, товарів та послуг; оплату послуг із маркетингу та реклами, оренди нежитлових приміщень та обладнання. Продемонстровано специфіку та пріоритети грантодавців у процесах підтримки жіночого бізнесу грантовими ресурсами. Розглянуто грантові можливості: для відкриття нового бізнесу в межах вже існуючого, масштабування проектів, вихід на інші ринки, в тому числі експорт, розширення асортименту продукції/послуг, впровадження інноваційних рішень у бізнес-діяльність, оптимізація, адаптація, покращення бізнес-процесів тощо. Визначено основні перепони та бар’єри, з якими стикаються жінки, потенційні грантоотримувачки. Проаналізовано причини млявого процесу використання жінками грантових ресурсів. Зокрема: відсутність у представниць жіночого бізнесу розуміння, хто, на що та як може отримати грант, низький рівень компетенцій у жінок-підприємниць, який необхідний для формування конкурентоспроможної грантової пропозиції, не відповідність пропонованої діяльності критеріям прийнятності та той факт, що значна кількість жінок веде бізнес-діяльність поза межами правового поля. Наголошено на основних можливостях розвитку жіночого бізнесу в Україні завдяки активному залученню грантових інструментів міжнародних та національних програм та фондів.

Ключові слова: гранти для бізнесу, грантова підтримка, гранти для жінок, гранти для жіночого підприємництва, гранти для жіночого бізнесу, підтримка бізнесу.

Вступ та постановка проблеми. В умовах війни бізнес України зазнав неабияких збитків. Постраждали всі галузі сфери. Жіноче підприємництво як одне з найвразливіших відчувало турбулентність та втрати, що не могло не відобразитися на його конкурентоспроможності. З метою утримання економіки України міжнародні партнери та національні програми надають грантову безповоротну підтримку для зміцнення жіночого бізнесу в умовах війни. Найактивніше допомагають програми USAID «Конкурентоспроможна економіка України», «єРобота», Естонська рада у справах біженців, ГО «Платформа розвитку «СМР», Corteva Agriscience TalentA-2023 та інші [2; 3; 7; 8; 11; 12; 15]. Проте гранти не є популярними інструментами розвитку жіночого бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями українського підприємництва займалися Сайкевич М.І., Куцмус Н.М., Скиба Т.В., Олійник Н.Ю., Лавриненко Н., Пачковський Ю.Ф. Аспекти розвитку бізнесу під час війни досліджували Стахів О., Бринюк К.В., Денисенко Т. Прогнозували перспективи розвитку підприємницької діяльності в післявоєнний період Краус К.М., Ігнатюк А.І., Краус Н.М.

Сайкевич М.І. зазначає: «Динаміка чисельності жінок-підприємців на сільських територіях може вийти на позитивну траєкторію зростання, якщо основний параметр динамічної моделі g перевищить значення 1, для чого необхідно забезпечити стимулювання підприємницьких ініціатив серед жінок та сприяти їх реалізації» [13]. Олійник Н.Ю. наголошує: у сучасних українських реаліях особливо актуальним є сприяти розвитку жіночого підприємництва, адже підприємництво пробуджує в жінок ініціативу до ділової активності та економічної діяльності, без очікувань на опіку держави, що позбавляє їх утриманської психології та сприяє становленню середнього класу. Адже жінки в Україні складають більше половини населення і допомога їм у реалізації підприємницької активності та зростанні їх бізнесу сприятиме становленню більш конкурентоспроможної економіки та слугуватиме важливим чинником більшої залученості жінок до суспільно-політичних справ [10]. Денисенко Т. зазначала, що незважаючи на складну економічну ситуацію, воєнні дії, підприємництво, особливо мале підприємництво, в Україні розвивається, створюються нові робочі місця, сплачуються податки, що дає можливість наповнення місцевих бюджетів та економічного розвитку громад [4]. Краус К.М., Ігнатюк А.І., Краус Н.М. акцентують: у післявоєнний період варто прискорити розвиток ветеранського, жіночого, молодіжного та соціального підприємництва в різних секторах національної економіки [9].

Враховуючи інформацію у наукових працях, варто зазначити, що практично відсутні дослідження конкретних аспектів грантового фінансування жіночого підприємництва. Залишаються поза увагою дослідників пріоритети грантодавців, які цільово підтримують жіночий бізнес в Україні під час війни.

Мета статті. Цілями дослідження є аналіз грантових інструментів для жіночого підприємництва в Україні під час війни, виявлення специфіки та пріоритетів грантового

фінансування та перспектив розвитку жіночого бізнесу, а також окреслення основних бар'єрів у залученні грантових ресурсів жінками-підприємцями.

Результати дослідження. В Україні в останні роки реалізовано чимало проектів, спрямованих на створення сприятливого для всіх бізнес-середовища. Особлива увага приділена жіночому підприємництву, адже утвердження гендерної рівності – це запорука зміцнення громадянського суспільства. А підтримка жіночого бізнесу в умовах війни – це також внесок у зміцнення конкурентоспроможності економіки України. Саме тому міжнародні партнери та національні програми простягають «руку допомоги» українським жінкам у вигляді грантових ресурсів. Розглянемо ряд основних.

Естонська рада у справах біженців у співпраці з **Garage48** запровадили програму для жінок в Україні, в межах якої підприємці отримують підтримку до 150 000 грн разом із наставництвом протягом шести місяців. Ця програма розширення можливостей жіночого підприємництва відкрита для жінок, які втратили кошти для забезпечення доходів своїх сімей через війну. Пропозиція призначена для жінок із Запорізької, Дніпропетровської, Полтавської, Чернігівської, Сумської, Київської (крім м. Києва), Кіровоградської та Черкаської областей. Найуспішніші учасники та команди підприємницьких програм отримують підтримку у вигляді грантів у натуральній формі. Гранти видаються у вигляді обладнання та інструментів, необхідних для початку або розвитку свого бізнесу. Гранти на підприємництво йдуть пліч-о-пліч із програмою наставництва тривалістю 6 місяців із індивідуальним наставництвом та семінарами, що підтримують подальший розвиток бізнесу. Загалом 40 успішних бізнесів-учасників отримують гранти на підприємництво [11].

Prix de la Femme d’Affaires нагороджує жінок-підприємців. Ця премія створена у 2019 році за ініціативи Комітету ділових жінок ССIFU та спрямована на сприяння розвитку жіночого підприємництва в Україні. У 2023 році конкурс має на меті винагородити жінок-підприємців, які продовжують працювати, незважаючи на війну, оскільки їм як ніколи потрібна підтримка для розвитку свого потенціалу, а також заохотити їх не боятися розпочинати власну справу. Цей конкурс відкритий, без вікових обмежень, для всіх жінок, незалежно від сфери їхньої діяльності та для зайняття підприємницькою діяльністю у военний час. Переможниця конкурсу отримує премію 100 000 грн на розвиток власної справи.

Щоб взяти участь, необхідно подати заявку та прикріпити коротке відео про проект, презентацію своєї підприємницької діяльності та офіційний реєстраційний документ. Після завершення конкурсу переможниця отримує премію на церемонії у присутності партнерів, 100 000 гривень, п'ятиденну подорож у Париж (авіабілет та розміщення на 1 особу), супровід проекту компаніями-партнерами протягом 1 року, безплатне членство в ССIFU упродовж 1 року [12].

Громадська організація «Платформа розвитку «СМР» надає міні-гранти для жінок-підприємців, що зареєстровані як фізична особа-підприємець та є ВПО з Луганської або з Донецької областей для підтримки у відновленні або зміцненні їх бізнесу.

ГО «Платформа розвитку «СМР» дає жінкам-підприємцям можливість налагодити свій бізнес у новостворених умовах, які виникли у результаті повномасштабного вторгнення, а також сприяти більш сталому розвитку і зміцненню жіночого бізнесу. Гранти становитимуть від 20 000 до 100 000 гривень на один бізнес-

проект. Співфінансування не вимагається. ГО «Платформа розвитку «СМР» надаватиме пріоритет проектам, ідеї яких зрозумілі і чітко розраховуються, а також при наявності необхідного обладнання і матеріалів, тим, які набувають сталості. Пропозиції оцінюватимуться за критеріями: відповідність заявника конкурсним вимогам, оцінка бізнес-плану на предмет наявності аналізу ринку, маркетингового та фінансового планів, а також реалістичних кроків реалізації, наявність переліку необхідного обладнання і матеріалів із зазначеною маркою та ціною [1; 14].

Програма USAID «Конкурентоспроможна економіка України», яка реалізується компанією «Кімонікс Інтернешнл Інк.», приймає грантові заявки від українських малих та середніх сімейних і жіночих підприємств (МСП), які хочуть відновити свою діяльність, розширити свій бізнес та/або розвинути нові напрямки бізнесу. Метою програми є підтримка українських малих та середніх сімейних і жіночих підприємств – виробників товарів і надавачів послуг. Грантова підтримка надаватиметься на релокацію бізнесу, відкриття нового напрямку бізнесу, масштабування бізнесу на території України, вихід на міжнародні ринки. Результатом грантової діяльності має стати створення та збереження робочих місць, залучення інвестицій, нових клієнтів, збільшення продажів на внутрішньому ринку та/або іноземних ринках.

Програма KEY визначила такі пріоритетні завдання:

1. Підтримка економічної спроможності жіночих та сімейних МСП.
2. Підвищення операційної та виробничої ефективності жіночих та сімейних МСП.
3. Заохочення зростання та розширення жіночих та сімейних МСП, включно з експансією на зовнішні (міжнародні) ринки.
4. Розширення інтеграції в ринок праці і підприємництва жінок.

Програма USAID KEY очікує надати близько 1 500 000 доларів США шляхом присудження орієнтовно до 100 грантів, сума яких орієнтовно становитиме від 10 000 доларів США до 35 000 доларів США, залежно від обсягу діяльності та остаточних домовленостей із програмою USAID KEY. Програма KEY надаватиме пріоритет проектам, у яких ресурси USAID поєднуються з внесками грантоотримувачів, де внесок складає щонайменше 25% від загального бюджету [1; 2].

Український Жіночий Фонд (УЖФ) у відповідь на критичну ситуацію, викликану військовими діями Російської Федерації проти України, оголошує конкурс грантів швидкого реагування в межах проекту «Голос жінок і лідерство – Україна». Конкурс спрямований на посилення спроможності жіночих/феміністичних організацій реагувати на нагальні проблеми та виклики, з якими стикаються жінки та дівчата, з акцентом на потреби вразливих груп жінок і дівчат. Фонд запрошує подаватися до участі у конкурсі офіційно зареєстровані жіночі громадські організації з усіх регіонів України, які мають досвід роботи не менше двох років та спрямованість (відповідно до статуту) на захист прав жінок та/або просування гендерної рівності, а також не пов'язані з державними установами та політичними партіями. УЖФ визначає жіночими ті організації, метою яких (відповідно до статуту) є захист прав жінок та/або просування гендерної рівності. Професійні асоціації жінок не вважаються жіночими організаціями, якщо вони не доведуть, що дотримуються феміністичних принципів та, окрім надання послуг жінкам, розширюють їх права. Сума гранту – до 10 000 канадських доларів (за курсом НБУ) [7].

Corteva Agriscience, міжнародна сільськогосподарська науково-дослідницька компанія, оголосила про проведення освітньо-грантової програми для жінок-фермерок **TalentA-2023**. Мета – забезпечити зміцнення та розвиток жіночого фермерства в умовах повномасштабної війни, яку Росія розв'язала проти України. Програма дозволить учасницям отримати доступ до інформації, яка б допомогла їм забезпечити життєздатність власного бізнесу в умовах війни відповідно до практик сталого розвитку, а також надасть їм можливість виграти гранти на загальну суму понад 1 мільйон гривень для зростання власного бізнесу та соціальної підтримки своїх громад. До участі у програмі TalentA-2023 допускаються жінки, які відповідають таким критеріям участі:

- постійно працює в, і/або є власницею/співвласницею сільськогосподарського виробництва (незалежно від форми власності), яке офіційно зареєстроване й здійснює діяльність в агросекторі не менше одного року;
- жінка або сільськогосподарське виробництво, на якому вона працює, є власницею або співвласницею, зареєстровані у населеному пункті України з чисельністю населення не більше 10 000 осіб;
- вчасно зареєструвалася для участі в Програмі, заповнивши анкету-заявку на офіційному ресурсі Програми;
- на момент заповнення анкети-заявки має 18 років;
- відносно неї не розглядаються справи про адміністративні правопорушення;
- не є підозрюваною та/або обвинуваченою у вчиненні кримінального правопорушення;
- не має судимості за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку;
- не працює в групі компаній Corteva Agriscience або юридичних особах, що співпрацюють із Corteva Agriscience для надання послуг;
- ознайомила з Правилами Програми, прийняла їх умови та зобов'язалася їх виконувати.

Максимальний розмір одного гранту складає 220 000 грн. При цьому Засновник Програми планує підтримати проекти щонайменше 5-ти Учасниць [15].

Програма «сРобота» започаткувала гранти для ветеранок та дружин учасників бойових дій. Грантова програма створена для учасників бойових дій, осіб із інвалідністю внаслідок війни, а також їхніх дружин або чоловіків.

Грант може отримати ФОП або фізична особа, яка планує відкрити власний бізнес. Кошти можна витратити на:

- меблі, обладнання та транспортні засоби для комерційного використання;
- ліцензійне програмне забезпечення (до 50% коштів);
- сировину, матеріали, товари та послуги, необхідні для реалізації бізнес-плану, а також на тварин або саджанці для створення ферм (до 70% коштів);
- послуги з маркетингу та реклами (до 10% коштів);
- оренду нежитлових приміщень (до 25% коштів);
- оренду обладнання (до 30% коштів);
- лізинг обладнання, крім власних транспортних засобів (до 50% коштів);
- придбання франшизи.

У разі отримання коштів грантоотримувач повинен:

- створити кількість робочих місць, що відповідає розміру гранту;
- провадити діяльність не менше 3 років;
- сплачувати податки.

Розмір гранту може становити:

- до 250 тис. грн – подати заяву можуть лише ветерани. Отримувач гранту повинен створити 1 робоче місце.

- до 500 тис. грн – подати заяву може чоловік або дружина ветерана. Програма покриває до 70% вартості проекту, а одержувач гранту має створити 2 робочі місця.

- до 1 млн грн – подати заяву може ветеран, що зареєстрований як ФОП від 3 років. Програма покриває 70% вартості проекту. Отримувач гранту має створити 4 робочі місця, два з яких повинні зайняти учасники бойових дій [1; 3; 14].

Попри те, що жінки стають підприємцями на 1% частіше, ніж чоловіки (статистика на 2021 рік за даними YouControl [16]), жінки в бізнесі не є активними користувачами грантових інструментів. За результатами опитування, проведеного Центром розвитку «ЧАС ЗМІН» серед представників жіночого підприємництва, з'ясовано, що лише 4% бізнес-women намагалися брати участь у грантових програмах: розробляли бізнес-плани, заявки, проекти. 86% опитаних зазначили, що поінформовані про грантову підтримку від міжнародних та національних донорів, але не знають, як ефективно скористатися нею, а 18% зізналися, що ніколи не чули про гранти. Розглянемо основні бар'єри в процесі залучення грантових ресурсів жіночого підприємництва (відповідно до опитування, проведеного Центром розвитку «ЧАС ЗМІН») [14]:

1. Відсутність у представників жіночого бізнесу розуміння, хто, на що та як може отримати грант. Причиною цього є брак інформації про грантові можливості, зокрема від грантодавців. Водночас варто зазначити, що міжнародні та національні грантодавці інформують про актуальні грантові програми на своїх веб-сайтах та платформах-агрегаторах, де розміщуються оголошення про відкриті грантові програми та конкурси. Інформацію про відкриті конкурси можна знайти у відкритому доступі на сайтах ряду NGO, таких як Центр розвитку «ЧАС ЗМІН» [14], «Громадський простір» [1] тощо. Але для більшості жінок-підприємниць інформація про гранти є, як вони самі зазначають, «далекою» та «незрозумілою». Ефективним інструментом, що здатен значно підвищити рівень розуміння представників бізнесу у темі грантових можливостей, є проведення широкої просвітницької та інформаційно-роз'яснювальної роботи представників влади, бізнес-асоціацій, медіа, експертного середовища.

2. Бізнес-діяльність у тіні. В нинішніх умовах значна кількість жінок веде бізнес-діяльність поза межами правового поля. Трапляються непоодинокі випадки заробітку жінок у сфері крафтового виробництва, торгівлі та послуг без формалізації в організаційно-правову форму, без сплати податків та офіційного працевлаштування працівників. Таке нелегальне підприємництво не має перспективи бути підтриманим грантодавцями. Ті жінки-підприємці, які хочуть використовувати грантові ресурси, але працюють неофіційно, позбавлені можливості отримати безповоротну грантову підтримку від фондів та програм, оскільки однією з найсуттєвіших умов отримання грантового фінансування є офіційна реєстрація суб'єкта господарювання та сплата податків. Єдиним ефективним механізмом подолання зазначеної проблеми є застосування державою стимуляційних механізмів, що сприятимуть виведенню жіночого підприємництва з тіні, створення сприятливих умов для ведення підприємницької діяльності та спонукання жінок-підприємниць до розвитку бізнес-проектів у правовому полі.

3. Низький рівень компетенцій у жінок-підприємниць, який необхідний для формування конкурентоспроможної грантової пропозиції. Залучення грантових інструментів вимагає майстерності щодо пошуку актуальних грантів за коректним алгоритмом, адаптації ідеї/

потреби під пріоритети конкретного грантового конкурсу, розробки якісних грантових заявок, які б мали перспективу бути підтриманими фондами. Без відповідних компетенцій представниці жіночого бізнесу не мають шансів на грантове фінансування. Тому процес інформаційно-просвітницької діяльності повинен супроводжуватися реалізацією широкої освітньої діяльності практичного спрямування за участі представників фондів та грантових програм. До роз'яснювальної діяльності необхідно залучити жіночі бізнес-клуби та асоціації, адже такі суб'єкти об'єднують навколо себе активних, амбітних і перспективних жінок-підприємниць.

4. Не відповідність запропонованої діяльності критеріям прийнятності. Критерії прийнятності – це вимоги, виконання яких є обов'язковою умовою отримання гранту [6]. До прикладу, заявниця на грантовий конкурс планує отримати фінансування на будівництво комерційної нерухомості, а такий вид діяльності є недопустимим. Або в грантовій заявці жінка-підприємниця, яка представляє переробну галузь, просить профінансувати її витрати щодо придбання сировини, в той час, коли це заборонене грантодавцем. Натомість серед допустимих витрат є лише купівля обладнання, його налаштування та доставлення [5]. Щоб мати високі шанси на отримання грантової підтримки від донорів, представникам жіночого підприємництва необхідно більш ретельно вивчати конкурсну документацію. Дієвим методом мінімізації описаної проблеми є широка інформаційно-роз'яснювальна кампанія пред-

ставників фондів та грантових програм про умови участі у грантових конкурсах та перспективи отримання грантового фінансування на жіночі бізнес-проекти.

За умови подолання зазначених бар'єрів жіночий бізнес України має високі шанси на експонентний розвиток. Адже наявні грантові інструменти від міжнародних та національних грантодавців всіяко сприяють цьому процесу. Можна вказати на ряд потенційних перспектив для жіночого підприємництва в найближчому майбутньому: відкриття нового бізнесу в межах вже існуючого, масштабування проектів, вихід на інші ринки, в тому числі експорт, розширення асортименту продукції/послуг, впровадження інноваційних рішень у бізнес-діяльність, оптимізація, адаптація, покращення бізнес-процесів тощо.

Висновки. Отже, аналіз грантових інструментів для жіночого підприємництва в Україні під час війни продемонстрував значні можливості для розвитку жіночого бізнесу в Україні. Виявлені специфіка та пріоритети грантодавців у процесах підтримки жіночого бізнесу грантовими ресурсами, а також окреслені основні бар'єри в залученні грантових ресурсів жінками-підприємницями. Прогноз продемонстрував широкі перспективи розвитку жіночого підприємництва як результат залучення грантових інструментів. Поза увагою залишилося коло конкретних аспектів щодо перспектив зміцнення економіки України завдяки розвитку жіночого підприємництва, профінансованого грантами. Ці аспекти стануть предметом наступних досліджень.

Список використаних джерел:

1. «Громадський простір». URL: <https://www.prostir.ua/> (дата звернення: 26.06.2023).
2. Від 10 000 до 35 000 дол США – гранти для малих та середніх жіночих та сімейних підприємств. URL: <http://www.chaszmin.com.ua/vid-10-000-do-35-000-dol-ssha-granty-dlya-malyh-ta-serednih-zhinochyh-ta-simejnyh-pidpryemstv/> (дата звернення: 28.06.2023).
3. Грант для ветеранів та членів їхніх сімей. URL: <https://diia.gov.ua/services/grant-dlya-veteraniv-ta-chleniv-yihnih-simej> (дата звернення: 29.06.2023).
4. Денисенко Т. Розвиток малого підприємництва в реаліях сьогодення. Сучасна освіта та наука: стан, проблеми, перспективи: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. 20–21 березня 2023 року, м. Полтава, Україна. URL: <https://cutt.ly/hwo2SLy1> (дата звернення: 30.06.2023).
5. Грант на переробне підприємство. URL: <https://diia.gov.ua/services/grant-na-pererobne-pidpriemstvo> (дата звернення: 01.07.2023).
6. Кобеля-Звір М.Я. Про гранти для початківців. 100 запитань та відповідей. Практичний порадник. Львів. 2023. 206 с.
7. Конкурс грантів швидкого реагування для жіночих/феміністичних організацій у межах Проекту «Голос жінок і лідерство – Україна». URL: <https://uwf.org.ua/rapid-response-grant/?fbclid=IwAR2gYxU6qnwd-ZSJv0fYyJFe9JvGFMrpEF-hfgGbsUdIBT-fXX0OSbd5rEY> (дата звернення: 25.06.2023).
8. Конкурс міні-грантів на підтримку жінок-підприємниць – ВПО з Луганської і Донецької областей. URL: <https://gurt.org.ua/news/grants/80480/> (дата звернення: 26.06.2023).
9. Краус К.М., Ігнатюк А.І., Краус Н.М. Ветеранське підприємництво та бізнес в Україні: інституційна, фінансова та проектна складова практичної реалізації. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. № 1(11) 2023. URL: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/185/151> (дата звернення: 20.06.2023).
10. Олійник Н.Ю. Жіноче підприємництво в Україні: особливості та перспективи. *Фінансовий простір*. 2015. № 2. С. 390–396. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2015_2_49 (дата звернення: 26.06.2023).
11. Програма розширення можливостей жіночого підприємництва 2023. URL: <https://entrepreneur.pagulasabi.ee/uk/ukraine/empowering-women-2023> (дата звернення: 26.06.2023).
12. Регламент премії бізнес-леді ССIFU 2023. URL: <https://www.ccifu.com.ua/fileadmin/cru-1675361071/ukraine/docs/REGLEMENT-prix-ukr2023.pdf> (дата звернення: 28.06.2023).
13. Сайкевич М.І., Скиба Т.В. Сільське жіноче підприємництво: реалії та перспективи. *Агросвіт*. 2014. № 2. С. 34–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2014_2_9 (дата звернення: 30.06.2023).
14. Центр розвитку «ЧАС ЗМІН». URL: <http://www.chaszmin.com.ua/> (дата звернення: 29.06.2023).
15. TalentA – інноваційна освітньо-грантова програма для розвитку та підтримки талановитих сільських жінок-фермерок і покращення продовольчої безпеки їхніх громад. URL: <https://www.corteva.com.ua/social-responsibility/TalentA/TalentA.html> (дата звернення: 25.06.2023).
16. Youcontrol. URL: <https://youcontrol.com.ua/> (дата звернення: 26.06.2023).

References:

1. «Hromads'kyj prostir» [«Public space»]. Available at: <https://www.prostir.ua/> (accessed June 26, 2023).
2. Vid 10 000 do 35 000 dol SShA – hranty dlia malykh ta serednih zhinochykh ta simejnykh pidpryemstv [From 10,000 to 35,000 US dollars – grants for small and medium-sized women's and family enterprises]. Available at: <http://www.chaszmin.com.ua/vid-10-000-do-35-000-dol-ssha-granty-dlya-malyh-ta-serednih-zhinochyh-ta-simejnyh-pidpryemstv/> (accessed June 28, 2023).

3. Hrant dla veteraniv ta chleniv ikhnikh simej [Grant for veterans and their family members]. Available at: <https://diia.gov.ua/services/grant-dlya-veteraniv-ta-chleniv-yihnih-simej> (accessed June 29, 2023).
4. Denysenko T. (March 20–21, 2023) Rozvytok maloho pidpriemnytstva v realiiakh sohodennia [Development of small entrepreneurship in today's realities]. Suchasna osvita ta nauka: stan, problemy, perspektyvy: materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Poltava, Ukraina. Available at: <https://cutt.ly/hwo2SLy1> (accessed June 30, 2023).
5. Hrant na pererobne pidpriemstvo [Grant for a processing enterprise]. Available at: <https://diia.gov.ua/services/grant-na-pererobne-pidpriemstvo> (accessed July 1, 2023).
6. Kobelia-Zvir M.Ya. (2023) Pro hranty dla pochatkivtsiv. 100 zapytan' ta vidpovidej. Praktychnyj poradnyk [About grants for beginners. 100 questions and answers. Practical advisor]. Lviv. 206 p.
7. Konkurs hrantiv shvydkoho reahuvannia dla zhinochykh/feministychnykh orhanizatsij u mezhakh Proiektu «Holos zhinok i liderstvo – Ukraina» [Competition for quick response grants for women's/feminist organizations within the framework of the «Women's Voice and Leadership – Ukraine» Project.]. Available at: <https://uwf.org.ua/rapid-response-grant/?fbclid=IwAR2gYx-U6qnwd-ZSJv0fYyjFe9JvGFMrpEF-hfgGbsUdIBT-fXX0OSbd5rEY> (accessed June 25, 2023).
8. Konkurs mini-hrantiv na pidtrymku zhinok-pidpriemnyts' – VPO z Luhans'koi i Donets'koi oblastej [Competition of mini-grants to support women entrepreneurs - IDPs from Luhansk and Donetsk regions]. Available at: <https://gurt.org.ua/news/grants/80480/> (accessed June 26, 2023).
9. Kraus K.M. Ihnatiuk A.I. and Kraus N.M. (2023) Veterans'ke pidpriemnytstvo ta biznes v Ukraini: instyutsijna, finansova ta proektna skladova praktychnoi realizatsii [Veteran entrepreneurship and business in Ukraine: institutional, financial and project components of practical implementation]. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*, no. 1(11) 2023. Available at: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/185/151> (accessed June 20, 2023).
10. Olijnyk N.Yu. (2015) Zhinoche pidpriemnytstvo v Ukraini: osoblyvosti ta perspektyvy [Women's entrepreneurship in Ukraine: features and prospects]. *Finansovij prostir*, no. 2, p. 390–396. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2015_2_49 (accessed June 26, 2023).
11. Prohrama rozshyrennia mozhyvostej zhinochoho pidpriemnytstva 2023. Estons'ka rada u spravakh bizhentsiv [Women's Entrepreneurship Empowerment Program 2023. Estonian Refugee Council]. Available at: <https://entrepreneur.pagulasabi.ee/uk/ukraine/empowering-women-2023> (accessed June 26, 2023).
12. Rehlament premii biznes-ledi CCIFU 2023 [CCIFU 2023 Businesswoman Award Regulations]. Available at: <https://www.ccifu.com.ua/fileadmin/cru-1675361071/ukraine/docs/REGLEMENT-prix-ukr2023.pdf> (accessed 28 June 2023).
13. Saikevych M.I., Skyba T.V. (2014) Silske zhinoche pidpriemnytstvo: realii ta perspektyvy [Rural Women's Enterprise: Realities and Prospects]. *Ahrosvit*, no. 2, p. 34–38. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2014_2_9 (accessed 30 June 2023).
14. Tsentri rozvytku «ChAS ZMIN» [«TIME OF CHANGES» development center]. Available at: <http://www.chaszmin.com.ua/> (accessed June 29, 2023).
15. TalentA – innovatsijna osvita o-hrantova prohrama dla rozvytku ta pidtrymky talanovytykh sil'skykh zhinok-fermerok i pokraschennia prodovol'choi bezpeky ikhnikh hromad [TalentA is an innovative educational and grant program to develop and support talented rural women farmers and improve the food security of their communities]. Available at: <https://www.corteva.com.ua/social-responsibility/TalentA/TalentA.html> (accessed June 25, 2023).
16. Youcontrol. Available at: <https://youcontrol.com.ua/> (accessed June 26, 2023).

GRANT INSTRUMENT FOR THE DEVELOPMENT OF WOMEN'S ENTREPRENEURSHIP

Summary. The article examines the grant tools of international and national funds and programs in Ukraine for the development of women's entrepreneurship. The main possibilities of grant support of USAID programs "Competitive Economy of Ukraine", "eRobota", TalentA-2023, Ukrainian Women's Fund, Prix de la Femme d'Affaire, Estonian Council for Refugees, NGO "Development Platform "SMR" are outlined. It has been demonstrated that grant assistance for women's business is possible both in cash and in kind, both from international and national funds, from the government and from public organizations, both direct and indirect. Prospects for attracting financial and non-financial support for strengthening women's business, updating the material and technical base were considered, namely: purchase of furniture, equipment and vehicles for commercial use, licensed software, raw materials, materials, goods and services; payment for marketing and advertising services, rental of non-residential premises and equipment. The specificity and priorities of grant-givers in the processes of supporting women's business with grant resources are demonstrated. Grant opportunities were considered for: opening a new business within the framework of an existing one, scaling projects, entering other markets, including exports, expanding the range of products/services, implementing innovative solutions in business activities, optimization, adaptation, improvement of business processes, etc. The main obstacles and barriers faced by women, potential grant recipients, have been identified. The reasons for the sluggish process of women's use of grant resources are analyzed. In particular: the lack of understanding among female business representatives, who can receive a grant for what and how, the low level of competences of female entrepreneurs, which is necessary for the formation of a competitive grant proposal, the non-compliance of the proposed activity with the eligibility criteria, and the fact that a significant number of women lead business activities outside the legal field. The main opportunities for the development of women's business in Ukraine due to the active involvement of grant instruments of international and national programs and funds are emphasized.

Key words: grants for business, grant support, grants for women, grants for women's entrepreneurship, grants for women's business, business support.